

liklerdir. Hadisler arasındaki teâruz, ihtilâf, müşkil, garîb vb. konuların araştırılması da sadece isnada dair olmayıp daha çok metinle ve metin tenkidıyla alakalıdır. Metin tenkidıyla ilgili bilgiler yalnız hadis ilimlerine dair kitaplarda değil fıkıh ve kelâm gibi İslâmî ilimlere dair kitaplarda da görülür. Esasen metin tenkidıyla ilgili bilgiler kaynaklarda çok defa bir yerde toplanmamış, çeşitli vesilelerle muhtelif yerlerde zikredilmiştir. Bazı kimseleri metin tenkidinin yapılmadığı kanaatine götüren sebeplerden biri belki de budur. Esasen hadiste metin tenkidini uygulanmadığı yönündeki söylemin tarihçesi çok eskilere gitmez. Aloys Sprenger, Sir William Muir, Leone Caetani, Reinhart Pieter Anne Dozy, Ignaz Goldziher, Joseph Schacht başta olmak üzere bazı şarkiyatçılar hadiste metin tenkidini yapılmadığını ileri sürmüşlerdir. İslâm âleminde de bu görüşü benimseyenler olmuştur. Bunlar arasında Ahmed Emîn, Ebû Reyve, Tefvîk Sıdkî, İsmâil Edhem, Ahmed Han, Çerağ Ali gibi isimler zikredilebilir. Şarkiyatçıların birçoğu hadislerin güvenilirliği konusundaki şüphelerini ortaya koyarken daha çok muhaddisler tarafından güvenli görülerek tenkit edilen kişileri ve kitapları örnek göstermiş ve hadisçi niteliği öncelikli olmayan isimleri öne çıkarmıştır. Bunlardan biri, tanınmış bir siyer ve megâzî âlimi olmakla beraber hadiste güvenilir kabul edilmeyen İbn İshak'tır. Şarkiyatçıların sıkça andığı kişilerden bir diğeri de megâzî âlimi Vâkıdî'dir. Esasen muhaddisler onu güvenilir kabul etmez. Edebiyat tarihçisi Ebû'l-Ferec el-İsfahânî de aynı isimlerden olup hadis âlimleri *el-Eğânî*'sindeki rivayetlere değer vermez.

Hadislerde metin tenkidini yapıp yapılmadığı tartışmaları hakkında bir literatür oluşmuş olup bu eserlerin başlıcaları şunlardır: Mustafa M. el-A'zamî, *Menhecû'n-naqd 'inde'l-muhaddişin* (Riyad 1975); Nûreddin İtr, *Menhecû'n-naqd fi 'ulûmî'l-hadîs* (Dimaşk 1972); Selâhaddin el-Edlebî, *Menhecû naqdi'l-metn 'inde 'ulemâ'î'l-hadîs'in-nebevî* (Beyrut 1983); Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *Meķâyisü naqdi mütûnî's-sünne* (Riyad 1984); Hüseyin el-Hâc, *Naqdü'l-hadîs fi 'ilmi'r-rivâye ve'd-dirâye* (Riyad 1985); Muhammed Lokmân es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddişin bi-naqdi'l-hadîs seneden ve metnen* (Riyad 1987); Muhammed Tâhir el-Cevâbî, *Cühûdü'l-muhaddişin fi naqdi metni'l-hadîs'in-nebeviyyi's-şerîf* (Tunus 1991); Mustafa

Ertürk, *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi* (doktora tezi 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (doktora tezi 1996, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi* (İstanbul 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "mtn" md.; *Müsned*, I, 437; III, 225; IV, 80, 82; V, 183; Dârimî, "Muḳaddime", 24, 25, 46; Buhârî, "İlim", 38, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 50, "Edeb", 109; Müslim, "Zühd", 72; İbn Mâce, "Muḳaddime", 4, 18, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "İlim", 4, 10; Tirmizî, "Fiten", 70, "İlim", 7, 8, 13, "Tefsîr", 1, "Menâkıb", 19; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 370-371; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine-Beyrut 1397/1977, s. 85, 88, 146; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi uşûl'l-fıkh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 191-193, 194-195, 228-246; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî' li-aḥlâkı'r-râvî ve âdâbî's-sâmî'* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1412/1991, I, 249-279, 354-358, 359-368, 405, 419, 424 vd., 428, 520; II, 21, 22-25, 31-39, 56, 268, 269; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1977, s. 136, 146-173, 174, 189 vd.; Sem'ânî, *Edebü'l-ilmâ' ve'l-istimlâ'* (nşr. M. Weisweiler), Beyrut 1401/1981, s. 146-178; İbnü'l-Esir, *Câmî'u'l-uşûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, I, 53, 54, 90-102, 103-105, 119; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 94-114, 160-184, 190, 192, 193, 194, 196, 198, 471, 477, 714, 740; Nevevî, *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, I, 113-114, 149, 150, 154, 155, 156, 159, 162; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmî İbnî's-Salâh* (nşr. Salâh Fethî Helel), Riyad 1418/1998, s. 137, 138, 139, 140, 141, 160-184, 460, 468; İbnü'l-Mülâkin, *el-Muḳnî' fi 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Abdullâh b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, I, 111, 112, 113, 114, 116 vd., 241-243, 337-366; II, 450-468; Zeynüddin el-İrâkî, *et-Takvîd ve'l-izâh* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut 1411/1991, s. 66, 206-210, 215, 258, 263, 271-274; a.mlf., *et-Teḫsîrâ ve't-tezkîre*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 116-124; II, 168, 171, 174, 175, 190, 278; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar fi tavzihi Nuḫbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 74-75, 95-96, 111; Şemseddin es-Seḥâvî, *Fethu'l-muḡîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, I, 117-119; III, 127 vd., 180-187, 194-197; IV, 27-37, 45-55; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, I, 42, 182, 183-184, 262, 268, 291; II, 99, 189, 193, 196, 386, 394; M. Abdürrâuf el-Münâvî, *el-Yevâķit ve'd-dürer fi şerhi Nuḫbeti İbn Hacer* (nşr. Murtazâ ez-Zeyn Ahmed), Riyad 1420/1999, I, 331, 342, 410, 423, 450, 464; II, 67, 75-82, 87, 97, 102, 104, 109, 113 vd., 176, 224; Emîr es-San'ânî, *Tavziḫü'l-efḳâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), I, 195, 234, 249, 254, 377; II, 11, 31, 47, 50, 99, 107, 392, 416; Tâhir el-Cezâirî, *Tevciḫü'n-naẓar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 37, 175-176, 671, 703; II, 671-710, 743, 749 vd., 775, 902; M. Zâhid el-Keveşî, *Fıḫhu*

ehli'l-İrâk ve ḥadîşühüm, [baskı yeri ve tarihi yok] (eş-Şeriketü'l-müttehîde), s. 35; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâḫşü'l-ḥaḫîş*, Kahire 1370/1951; s. 45, 139, 144, 145, 170, 174; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 8, 22, 116, 117 vd.; *Tecrid Ter-cemesi*, Mukaddime, I, 5-6, 90, 102-103, 133, 141, 157, 176-189, 312-317, 454-468, 476-477, 479-483; Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, *el-Medḫal ilâ Tevḫîḫi's-sünne*, Kahire 1398/1978, s. 3, 31, 39, 70, 152, 163; a.mlf., *Tevḫîḫü's-sünne fi'l-karnî's-şânî el-hicrî*, Kahire 1400/1981, s. 9-19, 38-42, 123, 164, 281, 283, 302, 417 vd.; İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul, ts. (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), s. 87, 163, 183, 196-222; Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *Meķâyisü naqdi mütûnî's-sünne*, Riyad 1404/1984, s. 59-75, 77-92, 93-108, 183-191, 193-203, 205-217; Nûreddin İtr, *Menhecû'n-naqd fi 'ulûmî'l-hadîs*, Dimaşk 1406/1985, s. 33, 321, 341-342, 344, 394; Ahmed M. Nûr Seyf, *'İnâyetü'l-muhaddişin bi-tevḫîḫi'l-mervîyyât*, Dimaşk 1407/1987, s. 5-12, 17-18, 29-31; M. Lokman es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddişin bi-naqdi'l-hadîs'in-nebevî*, Riyad 1408/1987, s. 96, 118, 309, 337-340, 354-361, 363-367, 397-400, 440, 441; M. Accâc el-Hatîb, *Uşûlü'l-hadîs*, Beyrut 1409/1989, s. 31, 32, 88-94, 280, 283, 287-290, 291; a.mlf., *es-Sünne ḳable't-tedvîn*, Kahire 1383/1963, s. 92-125, 126, 249 vd., 309-321, 445 vd.; M. Tâhir el-Cevâbî, *Cühûdü'l-muhaddişin fi naqdi metni'l-hadîs'in-nebeviyyi's-şerîf*, Tunus 1991, s. 73, 74, 75, 76, 81, 84, 85, 88-89, 94-95, 175, 177, 186-188, 217-232, 237, 255, 282, 295, 314, 323, 331, 339, 484; Mustafa M. el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (trc. Hulûsi Yavuz), İstanbul 1993, s. 35-57, 171-178, 179; Abdullâh Şâban Ali, *İhtilâfâtü'l-muhaddişin ve'l-fukaḫâ fi'l-hükûm 'ale'l-hadîs*, Kahire 1317/1997, s. 283, 288-289, 291-298; Selâhattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul, ts., (İnsan Yayınları), s. 157-238; Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi*, İstanbul 2001, s. 167 vd., 182 vd., 233 vd.; Emin Aşıkutlu, "el-Cerh ve't-ta'dîl", *DİA*, VII, 394-401; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", a.e., XV, 31-32, 35-38.

RAŞİT KÜÇÜK

METİN

(المتن)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "sağlam, kuvvetli, sert ve dayanıklı olmak" mânasındaki *metânet* kökünden türemiş bir sıfat olup "çok güçlü ve sağlam" demektir. Allah'a nisbet edildiğinde "fiillerinden dolayı zâtına herhangibir zorluk ve yorgunluk âriz olmayan, nihâî noktada kudretli" anlamına gelir (İbnü'l-Esir, "mtn" md.; Zeccâc, s. 55).

Metin sadece bir âyette zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (ez-Zâriyât 51/58). Allah'ın rezzâk, kudretli (zü'l-kuvve) ve metin olduğunu ifade eden bu âyetteki metin kelimesini kıraat âlimlerinin büyük çoğun-

luğu lafza-i celâle bağlantılı bir şekilde okurken bazıları onu kuvvet kelimesinin sıfatı konumunda tutan kıraati tercih etmiştir. Müfessir Taberî, hem gramer kuralları hem de âlimlerin ittifaka yakın anlayışları açısından kelimenin Allah'ın sıfatı olacak tarzda kıraat edilmesinin gerektiğini söyler, Fahrreddin er-Râzî de aynı görüşe katılır (*Câmi'u'l-beyân*, XXVII, 17-18; *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 298).

Metn ismi, İbn Hacer el-Askalânî'nin Kur'an-ı Kerim'den derlediği doksan dokuz esmâ-i hüsnâ listesinde (*DîÂ*, XI, 408), ayrıca hem Tirmizî hem İbn Mâce'ye ait esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almıştır (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82). Bir hadiste İslâm dininin metn (sarsılmayan) bir sistem ve engin bir alan olduğu ifade edilmiş ve dindarlıkta ölçülü olmanın gereği vurgulanmıştır (*Müsned*, III, 199).

Kelâm âlimlerinin bir kısmı metn-metânet kavramının "sert, sıkı ve kalın olmak" gibi maddî anlamını göz önünde bulundurarak bunun doğrudan Allah'a nisbet edilemeyeceğini belirtmiştir. Mâtürîdî Zâriyât sûresinde geçen (51/58) metn isminin lafza-i celâlî değil, kuvvet kelimesini nitelediğini söylemiş, Kâdî Abdülcebbar ile Ebû Bekir İbnü'l-Arabî bu ismin mecazi mânasıyla Allah'a nisbetinin mümkün olduğunu ifade etmiştir (bk. bibl.). Diğer âlimler de metn-metânet kavramının maddî anlamıyla zât-ı ilâhiyyeyi nitelemesinin söz konusu olmadığını vurgulamakta, ulûhiyyet makamına yaraşır bir muhtevanın gereğini dile getirmektedir.

Gazzâlî ve Fahrreddin er-Râzî'nin yorumlarından anlaşılacağı üzere yakın anlamlı iki isim olan kavî ile metinden ilki ilâhî kudrete konu teşkil eden her şeyi kapsaması açısından nitelikte, ikincisi, çok güçlü olması bakımından nicelikte kudret sıfatına ait kemal mertebelerini ifade eder. Buna göre kavî "bütün mümkünatı etkileyen", metn ise "dıştan gelebilecek hiçbir etkiyi kabul etmeyen" mânasına gelir (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 140; *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 298). Kur'an-ı Kerim'de, kâinatın yaratılıp yönetilmesinden ötürü zât-ı ilâhiyyeye hiçbir yorgunluk ve meşakkatin âriz olmadığına beyan edilmesi (Kâf 50/38; krş. el-Burûc 85/12) metn isminin mânasını pekiştirmektedir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ise metn ile velî (dost ve yardımcı) ismini birlikte düşünmüş ve ortak anlamlarını "Allah'ın müminlere yönelik lutfu, ihsan, dostluk, yardım ve bakhariye ulaştırması" şeklinde belirlemiştir

(İbn Fûrek, s. 54). Kişinin, bütün benliğiyle bağlandığı yüce yaratıcının hiçbir tesir altında kalmadan dilediğini kudret ve merhametiyle yerine getirdiğini bilmesi O'na karşı hem haşyet hem sevgi duyması için önemli bir faktördür.

Metn ismi kudret sıfatıyla yakından ilgili bulunması açısından zâtî-sübûtî sıfatlar içinde yer alır. Ebû Abdullah el-Halîmî metni Allah'tan benzerliği nefyeden isimler grubundan saymıştır (*el-Minhâc*, I, 195, 199). Metn, kâdir ve muktedirden başka kavî ve kahrî isimleriyle de anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "mtn" md.; *Lisânü'l-Arab*, "mtn" md.; *Müsned*, III, 199; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVII, 17-18; Zeccâc, *Tefsîru es-mâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 55; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 733^a; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 77; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 195, 199; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 54; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, V, 216-217; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 167^b; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 140, 173-174; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 61^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 298-299; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i hüsnâ", *DîÂ*, XI, 408.

BEKİR TOPALOĞLU

METOT

(bk. USUL).

METRÛK

(المتروك)

Yalan söylemekle itham edilen râviyi veya onun naklettiği rivayeti ifade eden hadis terimi.

Sözlükte "bırakılmış, terk edilmiş" anlamına gelen **metrûk** kelimesi, terim olarak "hadis uydurmamış olsa bile günlük hayatında yalan söylediği bilinen râvinin tek başına rivayet ettiği hadis" mânasında kullanılmakta ve zayıf hadis çeşitlerinden biri olarak **matrûh** ile aynı anlamı taşımaktadır. İlk dönemlerden itibaren muhaddisler, rivayetleri terk edilecek derecede zayıf râviler hakkında "terk" fiilinden türetilen çeşitli lafızlar kullanmışlardır. "Müttefekun alâ terkîhi" (terk edilmesi ge-

rektiği konusunda ittifak vardır), "metrûkü'l-hadîs" (hadisi terk edilmiştir), "terakûhu" (ondan rivayeti terkettiler), "şebîhün bi'l-metrûk" (metrûk râvilerden farksızdır), "tûrike hadîsühû" (hadisi terk edilmiştir) gibi cerh nitelikli bu lafızlar, adâletinde kusuru bulunan veya zapt bakımından yetersiz olan râvinin zayıf olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmakta, böylece hem kendisinin hem de rivayetlerinin terk edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Metrûk râvileri göstermek üzere "müt-tehemün bi'l-kizb" (yalan söylemekle itham edilmiştir), "mâ fîhi hayr" (onda hayır yok), "lâ tühaddisühühû" (ondan hadis rivayet etmeyiniz), "lâ yûsâvî şey'en" (beş para etmez), "racülün sûn" (kötü adamdır), "mehcû-run" (terk edilmiştir), "matrûhu'l-hadîs" (hadisi atılmıştır), "zâhibü'l-hadîs" (hadisi sâkıttır), "ed'afû'n-nâs" (insanların en zayıfidir), "leyse bi-sikatin" (güvenilir değildir), "lâ yurvâ hadîsühû" (ondan hadis rivayet edilmez) şeklinde çok farklı cerh lafızları da kullanılmıştır. İlk üç asırda metrûk râviler hakkında kullanılan cerh lafızlarının sayısı 110 civarındadır (Yücel, s. 136-144).

Terk fiilinden türetilen cerh lafızlarının önceleri adâletinde kusuru bulunan ve zapt açısından yetersiz olan bütün zayıf râviler hakkında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şu'be b. Haccâc'ın, hadisi terk edilmesi gereken kişilere dair bilgi verirken "yalan söylemekle itham edilen, çok hata yapan, güvenilir birçok kimse tarafından nakledilen bir hadise muhalif nakilde bulunan ve bu muhalefetinden dönmeyen, meşhur muhaddislerden diğer meşhur muhaddislerin duymadığı ve nakletmediği şeyleri tek başına rivayet eden kişi" şeklinde (Şemseddin es-Sehâvî, I, 370) zayıf râvilerle ait birçok özelliği sıralaması bunu gösterir. Yine ilk dönem hadis âlimlerinden Nesâî, İbn Hibbân ve Dârekutnî'nin kaleme aldıkları *ed-Du'afâ*' ve *l-metrûkûn* isimli eserlerde zayıf ve metrûk râvileri birlikte ele almaları bunlar arasında fark görmediklerini ortaya koymaktadır.

Zayıf teriminin yerleşmesinden sonra aynı anlamı ifade eden metrûk daha az kullanılmıştır. Râmhürmüzî, Hâkim en-Nisâbü'rî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi ilk dönem hadis usulcülerıyla İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Nevevî, İbn Kesîr ve Zeynüddin el-İrâkî gibi daha sonraki usul âlimlerinin bu terim üzerinde fazla durmamaları bunu göstermektedir. Metrûk terimini özel anlamıyla ilk tarif eden ve onu bir hadis çeşidi olarak ele alan İbn Hacer el-Askalânî'nin bu terime yüklediği anlam etrafın-